

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties
Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving
t.a.v. mr. R.G. Mazel
Postbus 20011
2500 EA DEN HAAG

Groenlo, 25 juli 2006

Betreft: Vertrouwen in verkiezingssystemen in Nederland

Geachte heer Mazel,

Naar aanleiding van het oprichten van de groep wilvertrouwenstemcomputersniet.nl en het Wob verzoek van de initiatiefnemer van deze groep, betreffende de gegevens van de Nedap verkiezingssystemen en stemmachines in het algemeen, hebben wij op 20 juli 2006 een bespreking gehad. Het doel van de bespreking was gericht op het uitwisselen van gedachten over de noodzaak en de wijze waarop korte en lange termijn maatregelen geïnventariseerd en genomen zouden moeten worden. Maatregelen die zich richten op het handhaven en indien mogelijk het verbeteren van het intrinsieke en/of het door de kiezers gepercipieerde vertrouwen in verkiezingssystemen.

Ter inleiding is gesteld dat de recente gebeurtenissen zoals de vuurwerkramp in Enschede en de brand in Volendam, ertoe heeft geleid dat de publieke opinie in de vanzelfsprekendheid van het geloof in de betrouwbare overheid sterk is veranderd. Hierdoor wordt het tot nu toe gevoerd beleid m.b.t. elektronische stemsystemen, waarbij een door de overheid aangewezen keuringsinstelling een typekeuring uitvoert in combinatie met periodieke keuringen kritisch beoordeeld.

Een toenemende roep om openheid van gegevens betreffende verkiezingssystemen is het gevolg. De aanvragers van het Wob verzoek claimen het systeem te willen en kunnen beoordelen. Het is echter te verwachten dat er discussie ontstaat over de gekozen oplossingen die het vertrouwen van grote delen van de kiezerspopulatie, die niet over de vereiste kennis beschikt, mogelijk ondergraven.

Zo wordt door het, in het kader van de Wob verzoek, openbaar maken van de bij u aanwezige fragmentarische TNO testrapporten, een incompleet beeld gegeven van het systeem. Deze, al dan niet rechtmatig, bij de overheid nog aanwezige vertrouwelijke TNO testrapporten hebben betrekking op keuringen van aanpassingen van de verschillende type stemsystemen, zonder de basiskeuringen van het typeontwerp. Daarnaast heeft TNO de rapporten nooit voor een breed publiek opgezet, en verondersteld bij de lezer een gedetailleerde inhoudelijke kennis van de Nedap stemsystemen en de geldende wet en regelgeving. Ondanks dat mijns inziens voldoende gronden aanwezig zijn de testrapporten, welke vertrouwelijke test- en fabricagegegevens bevatten, niet openbaar te maken, hebben wij een afschrift mogen ontvangen van een besluit van de overheid het Wob verzoek op dit onderwerp te honoreren. Wij zien ons dan ook genooddaakt alle testrapporten te publiceren, zodat een beter en meer volledig beeld geschetst wordt.

Specials
N.V. Nederlandsche
Apparatenfabriek "Nedap"
Parallelweg 2 g
NL-7141 DC Groenlo
P.O. Box 105
NL-7140 AC Groenlo

T +31 (0)544 47 13 35
F +31 (0)544 46 27 45
E info-specials@nedap.com
Handelsregister 08013836

Publicatie van deze gegevens ondermijnen echter de veiligheid van het huidige verkiezingssysteem. Immers geheimhouding van de technische gegevens vormt op dit moment de belangrijkste waarborg tegen fraude door middel van manipulatie van verkiezingssystemen in Nederland.

Het is in de ontstane situatie daarom niet alleen wenselijk, maar zelfs noodzakelijk geworden, aanvullende maatregelen te nemen de verkiezingssystemen tegen onopgemerkte manipulatie te beschermen en zo het vertrouwen in het gebruik van deze systemen te verantwoorden.

Wij adviseren met klem op korte termijn de volgende maatregelen te nemen:

1. Vóór publicatie van enig testrapport dienen alle stemmachines deugdelijk verzegeld te worden. Uitstel van publicatie kan verkregen worden op grond van artikel 10 van de Wob. Wij wijzen hierbij op de analogie met het project kiezen op afstand waarbij uit publicaties bekend is dat de open broncode van de applicatie van Logica CMG voor Internet stemmen voor kiezers in het buitenland om deze reden pas na de verkiezingen werd vrijgegeven.
2. Gemeentes dienen erop gewezen te worden dat indien de verzegeling wordt verbroken de machines niet meer gebruikt kunnen worden voor verkiezingen.
3. Gemeentes dienen erop gewezen te worden dat er een zeer restrictief beleid gevoerd dient te worden wat betreft de afgifte of het uitlenen van machines aan derden.
4. De leden van het stembureau zullen een protocol moeten ondertekenen waaruit blijkt dat zij de verzegeling aan het begin van de verkiezingsdag en na afdruk van de uitslag hebben gecontroleerd en hebben geconstateerd dat deze niet beschadigd is.

Vooruitlopend op een uitnodiging voor een bespreking over maatregelen voor de lange termijn stellen wij voor het volgende in overweging te nemen:

1. Aanpassen van de firmware in de stemmachine zodat meer rapporten kunnen worden afgedrukt, beoordeelt, geparafeerd en opgenomen in het procesverbaal.
Te weten:
  - a. De "open poll statement", waarbij versie en checksums van de firmware, nummer van het stemgeheugen, nummer van het stem geheugen, de configuratie met posities van keuzes en kandidaat namen respectievelijk referenda keuzes worden afgedrukt met de aanduiding dat er met nul keuzes wordt gestart.
  - b. Event log, waar o.a. het aantal keren dat de machine is opgestart of gereset(draaien van de sleutel) wordt gerapporteerd. Deze functie was tot nu toe alleen beschikbaar in de service stand.
  - c. De mogelijkheid om elke uitgebrachte stem in willekeurige volgorde (bewaren van het stemgeheim) af te drukken, teneinde een eventuele hertelling mogelijk te maken.
2. Het onder toezicht van een onafhankelijke getuige opnieuw laden van deze firmware in alle stemmachines en het opnieuw verzegelen van alle machines waarbij e.e.a in een protocol wordt vastgelegd ("Witnessed build" methode) .

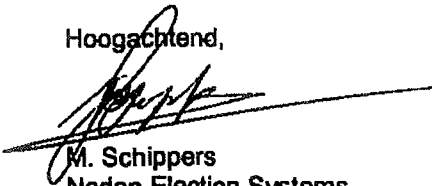
Bovenstaande voorstellen richten zich op het vertrouwen dat alle machines van 'authentieke' firmware zijn voorzien. Om daarnaast aan te tonen dat deze firmware ook in alle configuraties juist registreert en de uitslag bepaald stellen wij de volgende alternatieven voor:

1. De "Feltkamp" methode, hierbij wordt 10% van elke in het veld operationele configuratie op de verkiezingsdag uitgewisseld en onder toezicht getest door het ingeven van stemmen in het ritme en aantal zoals dit ook bij de echte verkiezing gebeurd. Deze handelingen worden op video vastgelegd zodat gecontroleerd kan worden dat de registratie en uitslagbepaling juist is.

2. Alle machines worden voorzien van een voor de kiezer zichtbare audit printer. Na elke keuze wordt de auditprint automatisch afgeknipt en in een afgesloten en verzegelde container opgeslagen. Hierdoor blijft het kiesgeheim bewaart en kunnen de stroken auditprint gebruikt worden voor het controleren van de machines in geval van twijfel.
3. Een combinatie van bovenstaande methodes:
  - a. Het voorzien van 10% van de in het veld aanwezige configuraties van een audit printer, waarbij alle systemen van een aansluiting zijn voorzien die of op een dummy printer of op een echte printer is aangesloten.
  - b. Als a., echter inspectie ploegen brengen onder controle van camera's testsets van keuzes in die later op de uitslag in mindering worden gebracht.
  - c. Alleen printers aansluiten op de uit het veld genomen machines welke de keuzes afdrukken in de volgorde waarin zij gemaakt zijn op een continue rol. Hierdoor wordt door middel van deze audit trail de controle op de goede werking van de machine aanmerkelijk vereenvoudigd.

Wij vertrouwen erop met het bovenstaande een positieve bijdrage geleverd te hebben in het behouden en versterken van het (gepercipieerde) vertrouwen van de kiezers in verkiezingssystemen in Nederland en zien uit naar de vorming van de werkgroep waar een en ander in detail kan worden uitgewerkt.

Hoogachtend,

M. Schippers
Nedap Election Systems
N.V. Nederlandsche Apparatenfabriek

CC:

mr. drs. D. van Driel (Ministerie van BZK)
dhr. J.B.A. van Wijk (Nedap Election Systems)

28072006